

Örgütlerde Doğallığın Kaybı Üzerine Eleştirel Bir Analiz

Hasan TUTAR¹

Sakarya Üniversitesi

Öz

İşgören, çalışan, işçi, emekçi, personel hatta insan kaynağı, bütün bu adlandırmalar hangi insanı tanımlamaktadır. Bunlardan hangisi "pastoral" veya "doğal" insandır? Daha açık bir ifade ile üretim ilişkileri esasına göre tasarlanmış örgütsel ortamlarda insan pastorallığını nasıl koruyabilir? Mekanik işleyiş esasına göre kurgulanmış örgütler "doğal insan" için elverişli ekolojik çevreye sahip midir? gibi soruların cevabını aramak bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu kuramsal çalışmanın temel varsayımı, örgütlerde ve tüm örgütlü yapılarda insanların standartlaştırıldıkları ve operasyon nesnesi haline getirildikleri, dolayısıyla kendi otantik doğalarına aykırı düştükleri yönündedir. Çalışmada örgütlerin çalışma düzeninin bir iktidar ağı mekanizması çerçevesinde nasıl işletildiği deşifre edilerek, "insan-örgüt" ilişkisi onun pastorallığı açısından analiz edilmeye çalışılmaktadır. Araştırmada örgütsel ortamlarda "özne"nin kendi pastoral doğasına aykırı bir şekilde yeniden kurularak "işgören"leştirilmesinin veya işçi"leştirilmesinin, bir üretim nesnesi haline getirilmesiyle aynı anlama geldiği iddiasında bulunularak, insanın otantik doğasından uzaklaştırılıp, insan olma vasfına aykırı bir işleyiş ağı içinde üretim aparatına dönüştürülmesinin trajik öyküsü analiz nesnesi haline getirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

İşgören, Örgüt, Doğal İnsan, Bürokrasi, İktidar

A Critical Analysis on the Loss of Naturalness in Organizations

Abstract

Employee, worker, laborer, personnel and even human resource; which people do all these descriptions define? Which one of these is "pastoral" or "natural" human being? More clearly, how can a human being protect his/her pastoralism in the organizational environments which are designed according to the relations of production? Do the organizations fictionalized according to the principle of mechanic operation have ecological environment suitable for "natural human"? The search for the answers of these questions constitutes the main purpose of this study. The main hypothesis of this corporate study is that human beings are standardized in organization and all organizational structures and they become the operational objects; therefore they contradict with their authentic nature. In this study, it is taken as a goal to analyze the "human-organization" relation with regard to its pastoralism by deciphering how the working order in organizations is operated within the frame of a power network mechanism. The study asserts a claim the fact that a "subject" in the organizational environment is re-installed against his/her pastoral nature and turned into an "employee" or a "worker" means he/she becomes a production object; and in the study it is tried to problematize the tragic story including the transformation of a human being removed from his/her authentic nature and turned into a production apparatus within an operational network contrary to his/her characteristic of being a human.

Keywords:

Worker, Organizations, Natural Human, Bureaucracy, Power

---

¹ Prof.Dr.,Sakarya Üniversitesi, htutar@sakarya.edu.tr

Örgütler ve insanlar arasındaki ilişki nasıl bir ilişkidir? Örgütsel ortamlar insan veya örgüt hangisine göre tasarlanmıştır? Jeremy Bentham'ın sürekli gözetim amacıyla tasarılan Panoptikon modeli insan örgüt ilişkisini açıklamak için uygun bir model midir? gibi soruların cevabını insan-örgüt ilişkisi bağlamında araştırmak, bu kuramsal çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Söz konusu soruların cevabını araştırırken bazen bir metafor bazen bir gerçekliğin bizatihi ifadesi olarak Panoptikon kavramına başvurmak kaçınılmaz olmaktadır. Panoptikon, Bentham'ın sekizgen şeklinde, gözetleyeninin gözetlenenini sürekli görebildiği, ancak gözetlenenin gözetleyeni hiçbir zaman göremediği bir hapisane tasarımıdır. Panoptikon modeli; özne ve nesne olma, boyun eğme ve birey olup tutum ve davranışları kendisine ait olma, iktidar ilişkileri ve çalışma mekânlarında insanın kendisi olarak kalabilme potansiyelini analiz etmede elverişli bir çerçeve sunmaktadır. Örgütsel otoritenin veya daha genel bir ifadeyle iktidarın her yerde oluşu karşısında bireyin kendisini mazur ve sınırlandırılmış görmesine rağmen, iktidarın sürekli kendini yeniden üretme yeteneğinde olması, örgüt-insan ilişkisinde örgüt lehine bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Türü ne olursa olsun düzenleyici ya da uygulayıcı gücünü bir yasaya veya en azından düzenleyici ve norm koyucu bir ilkeye bağlı kılmayan bir iktidar biçimi yoktur, ancak insan doğasına uygun, onun doğal yapısına saygılı çok az iktidar vardır. Dolayısıyla iktidarın olduğu hiçbir yerde iktidarın gözetiminden ve egemenliğinden çoğu kez tahakkümünden arınmış ya da kurtarılmış bir bölgeye rastlamak kolay değildir. İktidarın heryerdeliği birey-iktidar ilişkisinde aslında kimin beklentilerinin karşılandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu yüzden iktidarın akışkan, her yerde, değişken ve dinamik doğası bireye özerk bir alan bırakmayarak onun bedeni üzerinde biyo-iktidarını tahkim eder. İktidarın "her yerde olma" hevesi, bireye özerk bir alan bırakmama niyetinden kaynaklanır. Ne var ki insan her zaman sosyal ilişkiler ağı kurma eğilimi olan doğal bir varlıktır ve onun bu doğallığı iktidarın mekanik işleyişi ve rasyonel doğası bakımından her zaman bir sorun alanıdır.

Örgütün mekanik işleyiş düzeneğine göre kurulan iş ilişkilerinde doğal iktidarda olduğu gibi insanların iç dünyasına ulaşmaları, kendileriyle baş başa kalmaları ve dolayimsız temas kurlmaları söz konusu değildir. Buradaki ilişkiler, gözetlemek ve disiplin altına almak, kısaca görev adamı yaratmak şeklinde tezahür eder. Bu gibi ortamlarda insan merkezde, hiyerarşik bir erk olarak kategorileşen, doğal bir özne değildir; çeşitli ağlarla çerçevelenmiş ve pastoralliğini kaybetmiş ilişkiler bütünü içinde yaşamın dışında ancak örgütün içinde bir yaşam sürmeye mahkûm edilmiştir. Örgütsel ilişkiler düzeneği insana iktidar etme, onun üzerinde otorite ve güç kullanmayı mümkün kılmak amacıyla düşünülmüştür. Zira iktidar ancak gözetim altında tutularak, bireyin yaşamı dâhil her alanı doldurarak kendini tahkim edebilir ve varlığını koruyabilir. Birey iktidara ancak bir dizi spesifik örüntü çerçevesinde ve iktidarı tahkim etme koşuluyla katılabilir (Foucault, 2014a: 66). Bu tür iktidar ilişkileri çağdaş örgütlerin mimari yapılarında ve iş ilişkilerinde kendini görünür kılar. Bu örgütler daha çok üretme, daha çok kazanma ve daha yüksek kâr sağlama güdüsünün yanında, Panoptikon'da modellendiği gibi çalışmanı sürekli kontrol altında tutan bir düzeneğe sahiptir. Buralarda çok yetkili pozisyonlarda bile insan denetim altındadır; elektronik aygıtlardan yararlanmak suretiyle kademe farkı gözetilmeksizin herkes gözetim altında tutulur. Alt mevkilerde takip edilme daha konvansiyonel yöntemlerle ve doğrudan denetim şeklinde kendini gösterir.

Mikro iktidar alanları konumunda olan departmanlar, birimler, ofisler modern örgütsel işleyişin bürokratik şablonu içinde iktidarın yeni koloni merkezleridir. Bu koloni merkezlerinin işleyişini ifade eden bürokrasi modern toplumun işlevsel olmakla birlikte, soğuk ve donuk yüzünü yansıtır. Bürokrasi başlangıçtan beri insani değerlere ters bir istikamette gelişim seyri göstermiştir. Modern bürokrasi, insanın kişiliğini bir anda hesaplanabilir bir faktör, bir sayı, bir girişi-çıkış kartı, dosyalama sisteminin bir parçası durumuna getirmiştir. Bürokrasi aynı zamanda işlevsel ağlar vasıtasıyla toplumu bütünlük içinde tutmanın modern araçları konumundadır. Bürokratik teamüller ve usuller, sadece resmi organizasyonlarla sınırlı değil, aynı zamanda toplumun siyasi, politik, ekonomik ve

kültürel işleyiş biçimlerine sirayet etmiş nüfuz alanlarıdır. Formalizm, hiyerarşi, denetim, rasyonalite, dakiklik, öngörülebilirlik vb. işleyiş biçimlerinin tümü iş ilişkilerinin ve özel yaşamın tüm alanlarında kendini gösterir (Zijderveld, 1985: 213). İş hacminin ve iktidarın güçlü olduğu bürokratik dünyada, beyaz yakalı bir şeyler üreterek değil, başkasının yaptığı bir şeyi bir diğeri için kâra çevirmeye yardım ederek yaşarlar. Bu ilişkiler ağı sisteminde insanlar giderek kendileri üzerindeki denetimlerini kaybederek kendilerini sürekli örgütsel beklentilere göre konumlandırma temel kaygısıyla yaşarlar.

Modern örgütsel ilişkiler dünyasında geleneksel değerlerin yerini statüler, pozisyonlar, mevkiler ve makamlar şeklindeki modern prestij sistemleri almıştı. Buralarda Weber'in "demir kafes" şeklinde kodladığı bürokrasinin mekanik rasyonel işleyiş düzeneğinde insanların otantik doğalarına aykırı birçok faktör vardır. Bürokratik iklimin insanın pastoral yapısına aykırılığı buralardaki ilişkilerin verimlilik, karlılık, etkililik, rasyonellik gibi tümüyle üretim ilişkilerine göre kurgulanmasından kaynaklanır. Örgütsel yaşam Habermas'ın insan yaşamı kültür, kişilik ve sosyal etkileşimle açıklanabilir varsayımının aksine (Wallace-Wolf, 2004: 206), tüm insan ilişkilerinin mekanik işleyişin mantığına göre tasarlanması nedeniyle, katı, sert donuk ve gayri insanidir; örgütün somut hedefleri vardır ve bütün amacı söz konusu hedeflere ulaşmak için bu süreçte insan dahil her şey araçsallaştırılır. Örgütsel amaçlar söz konusu araçsallaştırmaya göre stratejik eyleme dönüştürülür. Bürokratik kurumlar özel yaşam alanları üzerinde her tür düzenleme erki sayesinde bürokratik akıl özel alanı tümüyle kuşatır. İktidar erkiyle bireysel yaşam kolonize olur. Araçsal akılcılık her şeyin ölçüsü haline gelir zira burada önemli olan kurumların optimal işleyişidir. Bu ortamlarda, insanın yeri ve değerine ilişkin sorunlar göz ardı edilir (Loo-Reijen, 2003:259). Bürokratik kurumlardaki araçsal ussal eylemler, işlevsel sınırlarının dışına taşarak, gündelik kültüre yayılım gösterir ve onu dönüştürerek kurumsallık eklemli üniteler oluşturur. Bu durum, özel yaşam alanının araçsallaşması sorununa kaynaklık eder. Bürokratik sistemler, önce, iletişimin doğal

dünyasından bağımsızlaşır daha sonra onu bağımlılaştırırlar. Bürokraside ilişkiler giderek tek biçimli, formalist ve gayrişahsî hale gelir; tabiliğini yitirerek, araçsal faktörler devreye girer.

Panoptikon veya Bürokratik İşleyişin Mantığı

Bentham tarafından tasarlanan *Panoptikon* aslında gözetleyenin (gardiyan) tüm mahkûmları *sürekli* gözetleyebildiği, ancak gözetlenen (mahkûmlar) bu gözetlenmeden haberdar olmadığı ve gözetleyeni göremediği bir tasarımın adıdır. Kelime "*pan*" ve "*opticon*" olarak iki farklı sözcükten türetilmiştir. *Pan* kelimesi "bütün" anlamına gelirken, *opticon*, "gözlemlemek" anlamına gelir. Bu nedenle yapı yerine getireceği işlevine uygun olarak "bütünü gözetlemek" anlamına gelen *Panoptikon* olarak birleştirilmiştir. Bentham yapının tasarımının temelinde yatan temel düşüncüyü "*Panoptikon'da en önemlisi, çok sayıda insanın gözetim altında tutulmasının sağlanmasıdır...istisnasız bütün kurumlara uygulanabilir bir yapı*" (Bentham, 2008) olarak tarif etmiştir. Bu tasarımdan ilham alan Foucault eserlerinde birey ve iktidar arasındaki ilişkiyi Panoptikon modeli üzerinden açıklayarak, bireyin bedeninin bürokratik işleyişin mantığıyla sürekli gözetim altında tutulduğunu belirtir. Aslında Weber'in bürokratik mimarinin fiziksel yapısını ve işleyişini "demir kafes"le kodlaması, Panoptikon'un diğer bir nitelendirme biçiminden başka bir şey değildir. Panoptikon veya "demir kafes" birey ve iktidar ilişkisini anlatmak bakımından oldukça açıklayıcı araçlardır.

Foucault beden üzerinde tahakküm kuran iktidarın zaman içinde cezalandırma sistemini daha sofistike hale getirerek insan bedeninden ruhuna yöneldiğini belirtir. Ona göre modern *Panoptikon*'la kurulan sistemle insan ruhu artık beden denetleyicisidir ve bir bakıma beden ruhun hapishanesine dönüşmüştür. Foucault, çalışmasının merkezine aldığı insan iktidar ilişkisini şöyle tanımlar: *bize sözü edilen insan, çoktan beri bizatihi kendinden daha derin bir tabi kılmanın mağdurudur. Özgürlüğü elinden alınmış bir "ruh" onda tutuklu kalmakta ve onu, kendi de bizatihi iktidarın beden üzerinde uyguladığı egemenliğin içinde bir parça olan*

varoluşa taşımaktadır. Bir iktidar ilişkisinin aleti olan ruh, beden hapisanesinin (Foucault, 2000b: 68) biyolojik mahzeninde sıkışıp kalmaktadır. İktidar bu yönüyle basit bir tahakküm, kabullenme ve içselleştirme ilişkisi değil, insan doğasına ve ruhuna nüfuz eden bir egemenlik kurma mekanizması, insanın psikik yaşamını dönüştüren bir kudrettir (Butler, 2005:25). Bu ilişkiler ağı içinde insan bedeni, üzerinde kurulan biyo iktidar nedeniyle ruhunun hapisanesine dönüşür.

Örgütsel ortamlar bir makinenin mekanik işleyiş mantığına ve iş ilişkilerinin rasyonel doğasına göre tasarlandığı için buralarda hiçbir motivasyon aracı gerçek tatmin/rahatlama yeteneğine sahip değildir; buralarda örgütün mekanik doğasına uygun sentetik heyecanlar üretilir. İnsanlar çeşitli yasal düzenlemelerin ve formel prosedürlerin etkisiyle, tepkisiz, edilgen ve örgütsel işleyişin rasyonel doğasına göre biçimlendirilir. Örgütte pozisyondan ve yetkiden kaynaklanan güç sahipleri bu gücü doğrudan egemenlik kurma yerine insanları manipüle etmek amacıyla kullanırlar. Rasyonel işleyiş mantığı, söz konusu egemenliği gizlemekte mahirdir; öyle ki kimse bedeni üzerine kurulmuş biyo iktidarı somut olarak göremez ama iktidar her yerdedir. Bürokratik otorite için insan örgütsel amaçlar için kullanılacak nesnedir ve bu nesne örgütsel amaçlara hizmet ettiği ölçüde değerlidir. Bu yüzden o bir “örgüt adamı”dır ve onun için vardır. Örgüt geleneksel dönemlerde onun sadece kas gücüne talip iken daha sonra düşünce gücüne (entelektüel sermaye), yürek gücüne (pozitif psikolojik sermaye), örgütsel bağlılık, örgütsel adanmışlık, örgütsel özdeşleşme gibi yollarla duygularına ve psikolojik gücüne de el koymak ister. Zira o örgütü için katma değer ürettiği kadar değerlidir; “eder”i ürettiği “değer”i ile ölçülür.

Birey ile örgütler arasındaki ilişkiyi Argyris, “birey özgün ve doğal yanlarını örgüt içinde gizler, insani ve sosyal özelliklerini sergileyemediğinden yabancılaşır ve kendisini gerçekleştiremez. İşgörenin ihtiyaçları ile örgütsel amaç arasında uyum eksikliği olur. Birey daha fazla bağımsızlık isterken örgüt ondan daha fazla bağımlılık, adanmışlık, özveri ve itaat ister” (Davis, 1988:335) şeklinde açıklamaktadır. Örgütsel ortamlarda gözetim ve disiplin sonucu bireyin kendi kendini

kontrol etmesi, ahlaklı kılması, normalleşmesi, örgütsel yarar ve iktidarın iradesine uygun hale gelmesi beklenir. Örgütsel ortamda bireye uygulanan her kural iktidarın birey üzerindeki denetim olanaklarını artırır. Bu sayede kişi iş yaşamının tüm zamanlarında görülebilir kılınır. Bu beden üzerinde yeni bir iktidar biçimidir ve Foucault beden üzerinde kurulan bu yeni iktidar biçimini biyo-iktidar olarak adlandırmaktadır (Foucault, 1993d:144). Bedenlerin üretim süreçlerine sokulabilmesi için sürekli denetlenmesi, iş akış süreçlerine göre ayarlanması ve normalleşmesi gerekir. Ama kapitalist üretim ilişkilerine göre tasarlanmış iş yaşamı bireyden bundan fazlasını ister. Biyo-iktidar biçimlerinde bireyin yetenekleri, duygusal yönelimleri, zekâsı, özel becerileri kısaca onu kendisi yapan her ne özelliği var ise örgütsel yarar adına kullanması beklenir.

Bürokrasinin rasyonel yapısı, örgütsel iradeyi kullananların, iktidar aracı olarak örgütsel bilgiyi kullanma ayrıcalığını ve insanları denetleme yeteneklerini, onlar üzerinde total bir egemenlik inşa etme imkânlarını artırır (Weber, 1993: 210). Modern bürokrasilerin bireysel yaratıcılığa yer vermeyen, insani eylemin özerkliğini tehdit eden ve kişisel özgürlüğü boğan bir mekanizma şeklinde tasarlanması, doğal insan için bir doku uyumu sorunu yaratır. Bürokrasinin katı, değişmez prosedürler çerçevesinde işleyişine uyum sağlamak zorunda kalan çalışanların doğal yanları sürekli baskı altındadır. İnsan bu katı işleyiş mekanizması içerisinde zamanla meydana getirdiği bürokratik aygıtın aksesuarı haline gelir (Loo-Reijen, 2003: 144). Bürokrasilerin insan doğallığına aykırı mekanik işleyiş mantığı hem insan açısından hem de örgütsel amaçlar açısından işlev bozucudur.

Bürokratik denetim ve gözetim biçiminde insanlar ne zaman, nasıl ve nereden gözlendiğinin farkında değildirlir; ancak her an, her yerden ve sürekli gözetlendiklerinin farkındadırlar. İnsanlar kendi kendilerinin polisleri olarak her davranışlarını kontrol altında tutmaya çalışırlar. Zamanla bu insanlar gözetlenmeyi ve disiplinle denetlenmiş her tür doğal olmayan mekanik davranışı, öznel bir davranış olarak algılamaya başlar. Sürecin sonunda doğal veya pastoral insan ortadan kalkarak “organizasyon adamı”

ve “görev adamı” ortaya çıkar. Görev adamları sentetik ortamlarda örgütün işleyiş mantığına ve iş akış sistemlerine göre konumlanmış yapay bir yaşam sürerler. Kendilerini sosyal çevrelerinden yalıtılmış olarak yaşamlarının tüm zamanlarında görev adamı olma hissiyle yaşayarak sosyal dünyadan soyutlanan bu insanlar yeni bir “bürokratik kişilik” yapısı edinirler (Marshall, 1999: 561). Bunlar artık doğal yaşam düzenlerinden kopmuş, “çalışan”, “memur”, “işgören” hatta “kaynak”lılar. Her tür pastorallığını kaybetmiş ve görev adamına dönüşmüş bu insanlar artık örgütsel dayatmaları meşru ve gerekli görmeye başlayarak, her durumda itaat ve rızayı olumlayarak, öncelik sırasında örgütten sonra geldikleri bilinciyle yaşarlar (Davis, 1988:334). Bunlar aslında özgürlüklerini ihtiyaçlarıyla değiştirmiş, doğal insan olma nitelikleri zayıflamış görev adamlarıdır. Bu insan adına bir gerileme, ihtiyacı adına onu insan yapan yanlarından vazgeçme doğal insan olmakla uzlaşmaz (Rousseau, 2001:20).

Görev adamları, üstlerine gösterişli bir sadakat gösterirler; aslında sadakatleri liyakatsizliklerini örtmenin manipülatif aracıdır. Örgüte bağlılık, örgütsel vatandaşlık, örgütsel adanmışlık gibi içi boş retorikle görev adamı olma durumu işlevsel kılınmaya çalışılır. Denetim ve gözetim sistemiyle normalleşenler bu durumu doğal olarak karşılarlar. Nitekim “insan statüleri gerçek gibi görürse, sonuçları da gerçek olur” (Poloma, 1993: 38). Modern bürokrasi esasen bazı alanlarda işlevsel olmakla birlikte, yaşamın soğuk ve donuk yüzünü resmeder. İnsani değerlere ters bir istikamette gelişim gösterir. Örgütlerde bürokratik usuller sadece resmi organizasyonlarla sınırlı değildir; tüm topluma iktisadi, siyasi, kültürel organizasyonlara sirayet etmiştir. Bürokratik donukluk formalizm, hiyerarşi, gözetim, etkin denetim, akılcılık, dakiklik ve öngörülebilirlik gibi doğal yaşama aykırı yanlarıyla kendini somutlaştırır. Örgütsel yapılarda denetim ve gözetim altına girme şeklinde kendini gösteren bu gönüllü kulluk, geleneksel toplumda dinin oynadığı rolün şimdilerde bürokrasi tarafından oynanması anlamına gelir.

Örgütsel bilginin yeniden üretilmesi şeklinde ortaya çıkan “örgütsel yarar” retoriği aslında örgütsel

ideolojinin gereğidir ve söz konusu ideoloji sadakat yarattığı ölçüde önemlidir. Örgütsel ideolojiler her tür ideoloji gibi belli amaçlara adanmış gönüllüler yaratma arzusundadır. Bu gönüllüler iktidarın söylemini hakikat mevkiinde görürler (Foucault, 1999:238). Örgütsel ideoloji iktidarın “biz” duygusu yaratmasının işlevsel bir aracı olarak kullanılır. Söz konusu ideoloji, “örgütsel misyon” olarak takdim edilir ve bu misyonun temel amacı sözde “dava adamı”! yetiştirmektir. Dava adamının ise bireysel kaygıları olmamalı o adanmış bir ruhla davasına teslim olmalıdır. Kendisine söyleneni yapmalı, üstten gelen her isteği emir telakki etmeli, “emrin yorumu olmaz” inancıyla eleştirel düşünceyi ve kuşkuyu davası için düşman görmelidir. Dava adamı her durumda örgütsel çıkarı ahlâki kaygılardan sıyrılmaya pahasına korumalıdır.

Her bürokratik yapının ve işleyişin kendine özgü bir kişilik yapısı vardır; her kurum kendi ilkeleri olan insanlarla değil, kurumsal ilkelere uyan “bürokratik kişilik”ler inşa ederek yaşar. Bu yüzden örgütler kendi üyelerine sürekli “normal”, “sistemli”, “ihtiyatlı”, “standart” ve “disiplinli” olmasını telkin eder. Bu telkinlerin sonunda bilinçsiz ve körü körüne itaati kurumsallaştıran bir insan tipi ortaya çıkar. Kurum kendi yararlarının görev adamları üzerinde içselleştirilmiş olduğunu görme arzusundadır. Ne var ki bu hiç de sağlıklı bir gidiş değildir ve zamanla görev adamlarının kendi benlikleri, kurumsal olanla yer değiştirir. Bu kişilik aslında aşırı uyumluluğa (overcomformity) dayalı patolojik bir kişiliktir ve bu sağlıklı işleyişin birey üzerindeki etkisi “anomi” şeklinde somutlaşır. Anomiye uğramış insan aşırı gözetimden kaynaklanan abartılmış uyumcu davranışların antitezini üretmekte gecikmez. Bütün kurallara uymayı talep eden örgütlerin karşısına, hiçbir kurala uymayan, tüm kural ve kaideyi çiğnemekten zevk alan anomiyile malul bir insan tipi ortaya çıkar.

Çağdaş örgütler çalışanı sürekli kontrol altında tutacak bir düzeneğe sahiptir. Buralarda yetkili pozisyonlarda olanlar bile denetim altındadır ancak kişi ne kadar alt mevkide ise, o kadar takip edilme, gözetim altında tutulma olasılığı artar. Buralarda gözetim iki şekilde

kendini gösterir; *birincisi* amirlerin asları ve işlerini doğrudan gözetim altında tutması, diğeri ise insanların yaşamları hakkında kayıtlar ve dosyalar tutmak (fişleme) gibi daha incelikli bir gözetimdir (Foucault, 2000e:43). Bilgisayar ve elektronik bilgi/istihbarat araçlarının gelişmesiyle birlikte gözetim hayatın her alanına yayılarak bireysel özgürlüğü ve özel alanı tehdit eder (Lyon, 1997: 37). İleri elektronik teknolojiler yasal mekanizmalarının denetleyemediği pek çok gizli ve mahrem bilgiye ulaşarak örgütlerin iktidar alanlarını genişletmekte ve güçlerini pekiştirmektedir. Nihayet iktidar olmak yapması gerekeni yapacak iradeyi göstermek ve “öteki” üzerinde otorite kurmak demektir. İktidarlar güçlü olduğu ölçüde kendi enformasyonunu üreterek egemenlik alanını insan gönüllerine ve zihinlerine kadar uzatmak arzusu duyar. Kendilerini sürekli yenileyen, üreten ve her ortama nüfuz eden akışkan yapılarıyla iktidarlar her zaman ve her yerdedirler. Kendi normal ve anormalliklerini kabullendirdikleri ve benimsettikleri ölçüsünde meşruiyet kazanarak varlıklarını sürdürürler.

Panoptikon ile kurulan geleneksel iktidarlarda insanlar, hapisanelere ve tımarhanelere kapatma yerine yeni nesil gözetleme yöntemleri ile kendi bedenlerine hapsedilmektedirler. Denetimli serbestlik şeklinde uygulanan mahkûmiyetlerin yerini biyo-iktidar sayesinde denetim ve gözetimin sürekli hale geldiği, kişinin kendisinin gardiyanı veya polisine dönüştüğü yeni gözetim biçimleri ortaya çıkmaktadır. Geleneksel egemenliklerle kolonileştirilen coğrafi mekânlar sözde özgürleşirken, bireyin söylemlerine ve gündelik yaşamına kadar nüfuz etmiş biyo-iktidar biçimlerinde insan bedenleri yeni koloni merkezleri haline dönüşmektedir. Bu durum aslında “egemen” olmanın doğasından kaynaklanmaktadır. Zira *egemenlik, her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, esas olarak egemen olunan üzerinde irade kullanma hakkının kendinde görmektir. Başkası üzerinde otorite kullanma, emir verme ve itaat bekleme hakkının kendinde olduğunu varsaymaktır.* Bu duruma karşı çıkanlar veya uymada isteksizlik gösterenler iktidar tarafından kapatma ameliyesine sokulur. İktidar erkini kullanma yetkisini kendinde görenler, geliştirilmiş çeşitli baskı, disiplin ve kapatma yöntemleri ile özerk kimlikler nesneleştirilir.

Kapatılma sayesinde iktidarın nüfuz alanı bireylerin bedenlerine kadar ulaşır. İktidarın bedenler üzerinde kurduğu bu kolonyal tutumu nedeniyle doğal insan ortadan kalkarak otantik yaşam tarzları yıkılır ve örgütsel işleyişin rasyonel mantığına uygun sentetik hayat tarzları ortaya çıkar.

Biyo-iktidar kendi devamını sağlayabilmek için Foucault’nun (Foucault, 2005e:248) “dispositif” olarak adlandırdığı teknikler geliştirmektedir. Dispositifler yasalar, söylemler, kurumlar, mimari biçimleri, düzenleyici kararlar, idari tasarruflar, örgütsel amaç, misyon, vizyon ve iş etiği gibi çeşitli retoriklerden oluşan heterojen bütünlüktedir. Kısacası dispositifler örgütsel iradenin somut ve soyut unsurlarla kendini görünür kılmadır. Dispositif’lerin işlevi stratejiktir; güç ilişkilerini güdülemek, dengelemek, belli bir yönde geliştirmek veya kullanışlı hale getirmektir. Dolayısıyla dispositifler her zaman bir iktidar oyunu içinde kendini gösterir. Dispositif oluşturma sürecinde bilgi iktidar için araçsallaştırılır. Bu yüzden iktidar değişince doğrular da değişir. Dolayısıyla bilgi iktidardan türer ve bilgi iktidar yaratır. İktidar dispositifleri ile insanları belirli bir deneyimin nesnesi haline getirmeye çalışır. İktidar ilişkileri yayılıp genişler, söylemsel ve söylemsel olmayan bütün araçlar iktidar için kullanılır. Foucaultcu anlamda dispositif “konuşlan(dır)ma (deployment)” anlamına gelir ve dispositif, kurumlardan, mimari düzenlemelerden, idari prosedürlerden vb.’den oluşan heterojen bir kümedir (Bernauer, 2005:254). Dispositif bir bakıma iktidar iradesinin örgütsel ortama konuşlandırılmasıdır.

İktidar, kendilik bilgisini birey üzerinde kuran ve sahip olduğu bilgiyi “hakikat söylemi” çerçevesinde inşa eden bir anlayışı ifade eder. Wittgenstein’in, *Tractatus* adlı eserinde belirttiği gibi “tümce, gerçekliğin, biz onu nasıl düşünüyorsak, öyle bir taslağı, kurmak istediğimiz dünyanın dile gelmiş olan ifade biçimidir” anlayışıyla hareket edilir (Wittgenstein, 2001:45). Bu sayede modern bürokratik yapılarda sadece beden üzerinde kolonyal bir egemenlik değil, aynı zamanda aklın bedeni hapsediği rasyonel bir iktidar kurma imkânı doğar. Nihayet Foucault düşüncesinde hakikat, “sözceler üretimi, düzenlenmesi, dolaşımı, dağılımı ve işleyişi için

düzenlenmiş bir prosedürler bütünü"dür (Boyne, 2009:160). Burada bütün mesele bedenın nasıl yeniden kurgulanacağı, yeniden üretim sürecine sokulacağı, üretime maksimum katkısının sağlanacağı ve performansının nasıl artırılacağıyla ilgilidir. Yeni bürokratik işleyişte temel amaç bedenlerin üretkenlik, uyumluluk ve her durumda olumlama ile iktidar uygulamalarını konsolide etmesidir. İnsanların iç dünyasına girmek, bedenlere doğrudan hükmetmek arzu edilir. İktidar bireyi kolonize ederek, bireyselliğini ortadan kaldırarak onu örgütün üretken bir nesnesi haline getirmeye çalışır. Kendisinin ve başkalarının onda görmek istediği davranışları hakikat retoriği çerçevesinde dayatarak onun yaşamının tüm alanlarına müdahale eder.

Örgütlerde "Özne"nin Pastorallığının

Kaybı

Düşünce tarihinde birçok değişime uğrayarak günümüze ulaşan "özne" terimi, Yunanca "dayanak", "temel" anlamındaki "hypokaimenon"un Latince karşılığı "subjectum"dan gelmektedir. Kavramın Fransızcadaki karşılığı "sujet", Almandaki "subjekt"tir. İngilizcesi ise "subject"ir. Kavram, "bir şeyin, yani bir nitelik, özellik, karakteristik, yüklem ya da bağıntının kendisi hakkında tasdik ya da inkâr edildiği, "evet"lendiği ya da "değil"lendiği şey anlamına gelmektedir (Cevizci, 2002:804). Aristoteles kavramı değişen durumlardan etkilenmeyerek hep kendisiyle aynı kalan, orada/yerinde gerçekten var olan, düşünen varlık olarak salt bedensel olarak değil, aynı zamanda zihinsel içerik olarak var olmak için kendisinden başka bir şeye gerek duymayan anlamında kullanılmaktadır. Bilen varlık olarak özne, diyalektik özdeşliğe göre, "bilinçli ve iradeli varlık" ya da "kendini nesnenin karşısında konumlandıran birey" (Hançerlioğlu, 2002:324) olarak tanımlanır. Siyaset felsefesinde *devletin yurttaşları* için kullanılırken; Batı dillerinde "özne"ye karşılık gelen subject terimi, "kendisi üstüne konuşulan, üstüne düşünülen, kendisine ilişkin bir şey söylenen"i anlatmak için kullanılmaktadır (Akarsu, 1998:148). Modern öznenin bilimsel-yönetimsel inşası veya tözsel bir varlık olarak tasarlanması düşüncesine karşı, Foucault modern veya olumsuz

anlamda *özneyi bir töz değil, bir biçim ve bu biçim ya da kendisiyle özdeş olmayan* (Foucault, 2000f:234) biyolojik bir varlık olarak ifade eder. Foucault'nun özne-iktidar arası ilişkinin çözümlenmesinde kullandığı "pastoral" kavramı ise İngilizcede "papaz, çoban" anlamına gelen *pastor* kelimesinden türetilmiştir. Kavram papazlara ait olan, çobanlara ait olan, "doğal olan" anlamına gelmektedir (Foucault, 2014a:65). Bu çalışmada pastoral kavramı "doğal olan" anlamında kullanılmaktadır. Foucault bu anlam üzerinden pastoral iktidarın, toplumsal bir ağa yayılan, her yerde varolan bir iktidar şeklinden ziyade, gözetim marifetiyle bireyselleştirici olduğuna vurgu yapmaktadır.

Foucault'ya göre *özne* sözcüğünün olumsuz ve olumlu olmak üzere iki farklı anlamı vardır. *Olumsuz* anlamda özne denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına "tabi olan kişi"dir. *Olumlu* anlamda özne ise vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özerk bireydir. Foucault olumsuz anlamda özneyi boyun eğen ve tabi olan, dolayısıyla boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidarın ortaya çıkardığı bir karakter olarak görür (Foucault, 2011a:63). Olumsuz anlamda öznenin kurucusu, varoluş koşulu ve onu arzusunun yörüngesi haline getiren iktidardır. Bu durumda iktidar yalnızca kurucu bir mekanizma değil, aynı zamanda olumsuz öznenin varoluşu için güçlü bir şekilde bağlı olduğu, varlığını içinde barındırdığı ve sakladığı bir işleyiş düzeneğidir (Butler, 2005:10). Bu durumda bir örgüte tabi olmak yalnızca onun tarafından madun (ast/aşağı) bırakılma değil, aynı zamanda özne-iktidar ilişkisini de ifade eder. Bu kavrayışa göre iktidarın öznesi gerçek anlamıyla bireysellik, özgürlük beklentisini sadece kendisine verildiği kadar yaşayan bir varlıktır. Oysa birey veya özne olmak bütün rollerden ayrı ve onlardan önce olmak demektir. "Ben ne tür bir insan olmalıyım?" sorusuna değil, "ne tür kurallara uymalıyım?" sorusuna yanıt arayan, ilkelikten kurtulmuş kişi profili çizmek demektir (Toku, 2004:154). Bir yanda disiplinci bir iktidar vardır ve bu olumsuz öznenin bedeni üzerinde kendisini inşa eder. Nesneleştirici etkiler yaratır, yararlı ve uysal kılınması gereken güçlerin kaynağı olarak bedeni manipüle eder. Öbür yanda ise bedene değil, bizzat yaşama

odaklanan bir doğal iktidar biçimi vardır. İnsan yeteneklerini onun doğallığına müdahale etmeden üretim süreçlerine sokan pastoral bir iktidar biçimidir bu.

Özne ve iktidar arasındaki ilişki aslında “güç”lü ile zayıf arasında kurulan bir ilişkidir. Eski çağlardan beri “güç” unsuru, gerek bireyler arası etkileşimin, gerek gruplar arası mücadelenin, gerekse toplumlar arası ilişkilerin belirleyicisi olmuştur. Güç, öteki üzerinde uygulanan, itaat, onay, rıza esasına dayalı fiili veya vicdani yaptırımlar içeren bir yönetim aracıdır. Yaptırımlar inançları, normları ve değerleri inşa eden ve güç unsurunu elinde bulunduran belirleyiciler tarafından biçimlendirilir. Bu biçimlendirme türü aynı zamanda örgüt ve birey arasındaki ilişkiye yayılan bir otoritenin varlığına işaret eder. Örgütsel iradeyi kullananlar fiili gücü istedikleri şekilde kullanma yetkisine sahip oldukları için yönetme dediğimiz şey de nihayet gücü kullanma *yeteneğini* ve yetkisini gösterme eylemidir. Örgütsel ortamlarda gücü elinde bulunduranlar ihtiyaçlarının baskısıyla buralara kapatılanlar üzerinde güç kullanma yetkisine sahip oldukları varsayımı ile hareket ederler.

Bürokratik işleyiş mekanizmaları tarafından normalleştirilmiş, bireyselleştirilmiş, nesneleştirilmiş ve kendi kendinin polisi olmuş örgütsel ortamlardaki görev adamları, aslında gönüllü olarak teslim oldukları örgütsel işleyiş içinde kendi konumlarını tam olarak takdir etme yeteneklerini kaybetmişlerdir. Zamanla bürokratik işleyişin mantığına kendilerini kaptıran bu insanlar, davranışlarını en yakın arkadaşının bile hoş karşılayacağı tarzda düzenleme gereği duyacak kadar doğallıktan uzaklaşmışlardır. Sürekli gözetime maruz kalan birey doğal olarak kendini yadsır ve süreci bütünlük içinde kavrama yeteneğini kaybeder. Bu durum Weber’in belirttiği gibi katı disiplin, denetim, işbölümü ve uzmanlaşmaya dayalı bürokrasi işgörenlerin yaratıcılıklarını köreltir, akılcılaştırma ve bürokratikleşme, yaşama anlam katan insani değerleri aşındırarak insan yaşamının en mahrem alanlarına dek uzanır (Sugur, 2000: 346). Örgütsel amaç giderek yaşamın hakikati haline gelir ve insanı fizyolojik olarak demir kafese, psikolojik olarak bedene hapseder. Kapatılmış bedenlerde birbirinin benzeri tutum ve davranış gösteren

işgörenler ortaya çıkar. Bugün çağdaş örgütlerde bu doğal insanın pastorallığını kaybettirerek onu işgörenleştirme sürecine oryantasyon denmektedir. İnsan kendi doğallığını kaybettiğinde örgütün fiziksel mekânıyla ve psikolojik hedefleriyle uyumlu hale gelmektedir ki zaten Foucaultcu anlamda “normalleştirme” de tam olarak bu oryante olma durumuna işaret etmektedir

Modern bürokratik örgütlerde çalışanlar pek çok benzer tutum ve davranış göstererek homojenleşirler; sıkıcılık, rutinlik ve konformizmin sonucunda zamanla biteviye bürokratik davranış kalıpları ortaya çıkar. İnsanlar buralarda kendi psikolojilerinin gereğine göre değil, zamanın ruhuna uyma konusunda özel bir yetenek kazanırlar. İş artık sadece ne iş, ne basit bir araç ne de bir geçim kaynağıdır; iş, işgörene hükmeden bir karakter kazanmıştır ve işin kendisi bizatihi bir amaca dönüşmüştür (Borda, 1999:212). Örgüt işgörenden sadece işinin başında olmayı değil, kendisini sevmesi, kendisine adanmasını, hoşlanmasını ve verilen işi coşkuyla yapmasını bekler. Sadece onun bedeni üzerinde değil, duyguları üzerinde de hâkimiyet kurmayı ister. Aslında bedenin ruhun hapisanesi haline gelmesi de bu hadsiz talepten kaynaklanır. Örgütsel bağlılık, örgütsel sadakat, örgütsel adanmışlık yoluyla bireyle iş arasındaki ilişki insanla sevgilisi arasındaki ilişkiye benzer bir üslupla dile getirilir. Bu yolla işgören ile iş arasında ilişkinin samimi, duygusal (pozitif psikolojik sermaye) ve içten olması (özdeşim kurma) arzu edilir. İnsan buralarda kendi kariyerini düşünmekten başka insani bir refleks gösteremez; mümkün olduğunca örgüt taleplerine uyum sağlamaya (hedeflerle yönetim) çalışır. Örgütsel kural ve kaideyi içselleştirmiş çalışanlar örgütsel amaç ve hedefleri yaşamlarının amacı haline getirirler. Bu anlayış, bireyi değil örgütü, insan özgürlüğünü değil işlevselliğini esas alır. Sonuçta “örgüt adamı ethosu”na içkin kişilik tipleri ortaya çıkar. Birey örgütüyle bütünleştiğinde, “örgüt adamı” veya “görev adamı” olur, tüm pastorallığını kaybederek işgörenleşir.

Modern toplumda normalleştirme sürecinde iki tür kapatılmadan söz edilebilir; bunlardan *ilki duvarlar* arasında kapatmadır ki bu hapisane, tımarhane, hastane, okul veya imalathane gibi yerlere yapılan

kapatılmadır. İkinci tür kapatılma ise *beden'e* kapatılmadır. Bu kişinin bedeninin ruhunun hapishanesi haline getirilmesi şeklindeki olur. Birinci tür kapatılmada suçlu olanlar için ıslah etme, işçiler için normalleştirme, üretken kılma ve standartlaştırma amacı güdüldürken, bedene kapatılmada iktidar mekanizmalarının karşısında insanın kendi isteklerini göz aradı ederek, doğallığına ve pastorallığına aykırı bir şekilde üzerine kurulan egemenliği özümsemesi istenir. Bu yolla bireyin ruhunun yansımalarını göz aradı ederek kendini yadsır hale gelmesi arzu edilir. Bu aslında özgür ruhlar için sofistike yöntemlerle yapılan işlevsel bir cezalandırma biçimidir. Birinci tür cezalandırmada kişinin denetimi güvenlik birimlerince sağlanırken, ikinci tür cezalandırmada kişi ruhunu hapsettiği kendi bedeninin polisi haline getirilir. Birinci kapatılma yasayla ilişkili iken, ikinci tür kapatılma daha çok iş etiği, örgütsel norm ve çalışma kültürüyle ilişkilidir.

Örgüt çıkarına uygun ancak insan pastorallığına aykırı bürokratik işleyiş ahlaki ve insan doğallığı açısından önemli sorunlar üretir. Bürokratik ortamlarda insanın kısmi olarak da olsa özgürlüğünden vazgeçmesi onların kimliklerini aşındıran bir işlev görür. İnsanlar ihtiyaçlarının baskısıyla özgürlüklerinin bir kısmından vazgeçerek istihdama razı olabilirler; ancak özgürlükten arta kalan sadece bir güvenlik arayışıdır, asla özgürlüğün kendisi değildir. Zira özgürlük bölünmezdir; kişi özgürlüğün tümünü yok etmeden, onun bir kısmından vazgeçemez (Dolhoff, 1998:133). Vücudunun tamamını kurtarmak için kolunu kestiren bir yaralı gibi, özgürlüklerinin geri kalan kısmını kurtarmak için bir kısmını feda etmek (Dent, 2002:333-334) insanlık adına bir gerilemedir. Ne var ki Panoptik sistemlerde gözetim altındakilerin özgürlük adına istedikleri davranışlara yönelmeleri standartların dışına çıkmak anlamına gelir. Bu yüzden çalışanlar bürokratik ortamlarda kendi özgürlüklerinden yine kendi rızalarıyla vazgeçip kendilerini sınırlandırır. Böylece bir üretim nesnesi haline gelen özne üzerinde iktidarın sürekli gözetimi ve denetimi sağlanmış, kişi bürokratik ortamlara veya demir kafese kapatılmış olur.

Panoptik sistemin sadece mahkûmların durumunu ve hapishane koşullarını açıklamadığını, bu modelin birçok alana uygulanabilir olduğunu belirtmek gerekir. Bir nevi “görünmez gardiyanlık” sistemiyle uyumlu, insanları organizmalar haline getiren, görünmez iktidar anlamına gelen panoptik gözetim bugün hastanelerde, hapishanelerde, okullarda, bürokratik işleyişin olduğu her yerde hatta insanın kendini özgür sandığı evinde bile toplumun bütün birimlerine nüfuz etmiştir. Başlangıçta hapishanelerde mahkûmlar ile sınırlandırılan panoptik sistem, bugün bütün kurumlara uygulanarak geniş bir alana yayılmıştır (Foucault, 2015h:135). İktidarın toplumu üst seviyede görülebilirlik sistemi içerisinde gözetim altında tutma isteği, bireysellik arayışına, özgür birey olma isteğine ve pastoralliğe aykırıdır. İktidarın nefesini zaman, mekân ayırımı olmaksızın her an ensesinde hissetmek ruhun bedene, bedenin işyerine kapatılması anlamına gelir. Günümüzde bürokratik ilişkiler, insanların karşısındaki özneyi, nesne haline getirerek insanın insan üzerindeki hâkimiyetini tahkim etmektedir. Bu durum başkalarının bedenlerine yalnızca onların istenilen şeyleri yapmaları için değil, aynı zamanda belirlenen tekniklere göre iş görmeleri için nasıl el konulduğunu da açıklar. Bu yolla bir “iktidar mekaniği” doğar ve bu mekanik yapı bağımlı ve idmanlı itaatkâr bedenler imal eder (Foucault, 2000:212). Yasalar aracılığı ile iktidarı elinde bulunduranlar bu imal edilmiş itaatkâr bedenler, örgütsel beklentiler açısından normalleşmiş, ancak kendi doğal işleyiş düzeninin dışına çıkarak yabancılaşmış ve anomiyeye uğramış insanlardır.

Bir örgütsel yapı içinde bulunmak isteyen insanlar doğal olarak, “kendilerini düzene sokmaya, organize olmaya ve kontrol etmeye, hatta kapatmaya örtük bir biçimde “evet” demiş olurlar. Böylece ihtiyaçlarının baskısıyla örgütsel düzen formları çerçevesinde hareket etmeyi kabul ederek kendilerini araçsallaştırmak suretiyle örgütsel yapının varlığının devamı sağlanmış olur. Bu durum örgüte insan doğasını baskı altına alma imkânı verir. İnsanın doğal ihtiyaçlarının rağmına (tersine) örgütsel ihtiyaçlara göre tasarlanmış bu formel yapılar onların sadece emeklerini değil, düşüncelerini, inançlarını,

duygularını, tutum ve davranışlarını organize eder. Bu bir bakıma bedenün örgütsel ortama kapatılmasıdır ve bedenün örgütsel gücü artırma adına kullanılmasıdır. Bu nedenle her tür iktidar ona maruz kalanların bedenlerini nesneleştirerek ve meta haline dönüştürerek onu kullanmayı tercih eder. İktidar ile birey arasında sözleşme ile sağlanan “meta devri” her bireyin sahip olduğu emeği ve iradeyi kullanma hakkını örgüte devretmek suretiyle iktidar oluşur. Bu “gönüllü kulluk” sayesinde kurulan her iktidarın kendisini kapatan ve normalleşen insanlar tarafından oluşturulduğunu gösteren ironik bir durumdur. Her iktidar *anormal* olarak görülen kimlikleri kapatarak ve onları *normalleştirerek* kendisini tahkim etmek ister. Foucault’ya göre *kapatma pratiği denetim sağlayarak kapitalizmin ihtiyaç duyduğu işgücünü üretmek ince bir işlevi yerine getirir*. Bu işlev aynı zamanda iktidarın, kapatma mekanizmalarını kullanarak meşruluk kazanma ihtiyacını karşılar (Foucault, 2000e:14).

İktidarlar kendilerine tehdit olarak algıladıkları herkesi normalleştirerek, kendileri için “anormal” gördükleri insanların doğal yanlarını normalleştirmek suretiyle, bireyin bedenini kendi arzularının koloni alanı haline getirir. Bu durum Bentham’ın panoptikon tarzı gözetleme biçiminin en sofistike biçimde uygulanmasıdır. Örgütler normalleşmemiş, farklı kalmış bir kişinin, kendi otantik değerlerini, ya örgütsel misyon, amaç ve hedeflere uydurmasını isteyerek onu kapatma ameliyesine sokar veya anormal saydıkları bu pastoral insanları örgütten dışlayarak normalleşmiş insanlarla yoluna devam etmeye çalışır. Burada aslında söylenmek istenen şudur: “olmanızı istediğimiz gibi olmadığınız için sizi *anormal* sayıyor ve normalleşmiş grubu yoldan çıkarma tehdidi olan insanlar olarak görüyoruz”. Bu anormal insanlar dışlanmadan önce kişi normalleşmiş gruptan ayrılarak ona bir karantina uygulanarak tecrit edilir. Hangi düşünceye sahip olursa olsun adalet ve hakkaniyet algısı gelişmemiş her iktidarın hükmetme çabalarının başında doğal insanların pastoralliklerini kaybettirmek gelir.

Rasyonel esaslara göre işleyen örgütsel ortamlarda her birey içinde yaşadığı ortamın “normal” olarak kabul ettiği kimliklere benzemeye çalışarak zamanla birbirinin benzeri “eşbiçimli insan” tipleri ortaya çıkar.

Bu iki nedenden kaynaklanır. *Birincisi* “zihin fethi” yoluyla sağlanan ve insanlardan beklenen itaat söyleminin gücü ile insanların zamanla örgütün anormal saydığı otantik yanlarını yadsımaları nedeniyledir. *İkincisi* ise sürekli gözetim nedeniyle bedenler üzerinde kurulan biyo-iktidar nedeniyle kalıplaşmış ve monotonlaşmış donuk insan davranışlarının ortaya çıkmasıdır. Bu durum örgütsel yapının otoriter ve buyurgan doğasından kaynaklanır. Kapatılma, insanların çalışmak zorunda olmasından, gönüllü olarak içine dâhil oldukları normalleştirme biçimlerine teslim olmalarının doğal sonucudur. Kapatılma mekânları normalleşmiş insanların yeni çalışma/toplama kamplarıdır. Bunlar ofisler, atölyeler, devlet daireleri, çağrı merkezleri veya işletmeler olabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Modern örgütlerde insan doğasına aykırı tasarım biçimleri ve rasyonel esaslara göre işleyen bürokratik yapılarda uygulanan gözetim, biyo-iktidarın inşasına neden olur. Bu yolla kurulan bürokratik otorite bireyin söylemlerine, gündelik yaşamına kadar nüfuz ederek onu kendi normallik standartlarına göre yeniden biçimlendirir. Kişi bedeni üzerinde kurulan biyo iktidar nedeniyle kendi özerkliğini iktidar beklentileri uğruna kaybeder. Uğradığı zihin işgali yoluyla iktidarın söylemini hakikat olarak algılayarak iktidar terimleri çerçevesinde oluşmuş bir zihin dünyası inşa eder. Örgütsel otoriteye burada sözü edilen operasyonel özgürlüğü veren insanların ihtiyaçlarının baskısıyla yaptıkları açık veya gizli sözleşmedir. Bu sözleşmeden meşruiyet alan örgüt, öznenin kimliğini kendi ihtiyaçlarına göre yeniden biçimlendirerek normalleştirir. Bu aynı zamanda öznenin nesneleşmesi anlamına gelir. Bu süreç esasen bir oryantasyon sürecidir ve bu süreçte işgören fiziksel yetenekleri açısından örgütsel işler için uygun hale getirilir; üzerinde kurulan biyo iktidar nedeniyle psikolojik ve zihinsel yanlarıyla doğal insan olmaktan uzaklaşarak “görev adamı”na dönüşür. İnsan bu demir kafes içinde doğal insan olmanın ne anlama geldiğini sorgulama yeteneğini kaybederek kariyer beklentisi kaygısıyla sentetik bir ortamda yaşamını sürdürmek durumunda kalır.

Modern zamanlarda iktidar farklı manipülasyon yöntemleriyle bireyin hayatının tüm kesitlerine yerleşir. Manipülasyonla kurulan sistem artık modern bir Panoptikondur ve Panoptikonla gelen gözetim mahkûmu iyi davranmaya (iyi hal), deliyi sakın (uslu), işçiyi gayretli, öğrenciyi çalışkan, memuru sadık olmaya zorlar. Disipline edici bir demir kafes içinde birey sürekli kendini yeniden düzenleyerek örgütsel beklentiler doğrultusunda normalleştirilir. Birey üzerinde kurulan iktidar, dağılmış, belirsiz, şekilsiz, öznesizdir ama bireyin fiziksel yanları ve kimlikleri üzerinde kendini görünür kılar. Panoptikon düşüncesiyle tasarlanan örgütlerde işgörenlerin kontrolü iş akış sistemleri sayesinde kendiliğinden sağlanır. İş istasyonları biyo-iktidarın tahakküm ve hegemonya ilişkilerinin yaşandığı, insan bedenleri üzerine iktidar otoritesinin somutlaştığı mikro iktidar alanlarıdır. Buralar doğal yaşamın silindiği ve sentetik ilişkilerin yaşandığı normalleştirme istasyonlarıdır. Bireyi sınıflayan, belirleyen, ona kimlik veren, yasalar dayatan, doğrudan gündelik yaşamına müdahale eden ve nihayet normalleştirerek nesneleştirilen, denetim altında tutan ve iktidar kişilikleri yaratan yerlerdir. Bu yolla beden üzerinde pastoral bir egemenlik değil, aklın ve ruhun bedene hapsedildiği biyo-iktidar kurulmuş olur. İktidar olmak aslında bir bilinçli nesneleştirme sürecidir. Dolayısıyla tam anlamıyla doğa durumunda bir iktidardan söz etmek kolay değildir. İktidar olmaya çalışmak insanı bir eyleme zorlamak ve buna direniş şeklinde ortaya çıkan politik bir süreç değil, aslında doğayla mücadele sürecidir. Kendinden aşağıda gördüklerini nesneleştirme hakkını kendinde görenlerin başka bedenler ve iradeler üzerinde egemenlik kurma sürecidir.

Kaynakça

- AKARSU, Bedia (1998). Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- BENTHAM, Jeremy (2005) Panoptikon Gözün İktidarı, Su Yayınları, İstanbul, .
- BERNAUER, W.J. Foucault'nun Özgürlük Serüveni: Bir Düşünce Etiğine Doğru, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005,
- BORDA, Juliette (1999). "Great Expectations", Fast Company Magazine, Novamner, Iss, 29.
- BOYNE, Roy (2009). Foucault ve Derrida'da Aklın Öteki Yüzü, Çev. İsmail Yılmaz, Bilgesu Yayınları., Ankara

- BUTLER, Judith. İktidarın Psikik Yaşamı: Tabiyet Üzerine Teoriler, Çev. F. Tütüncü, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- CEVİZCİ, Ahmet (2002) Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yay., İstanbul.
- DAVIS, Keith (1998). İşletmelerde İnsan Davranışı Örgütsel Davranış, İ.Ü. İşletme Fak. Yayını, İstanbul.
- Dent, N. J. H (2002). Rousseau Sözlüğü, Çev. B. Özken- A. Çitil, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 2002
- DOLGOFF, Sam (1998) Bakunun, Çev. Cemal Atila, Kaos Yayınları, İstanbul, 1998.
- FOUCAULT, Michel (1999d). Bilginin Arkeolojisi, Çev. Veli Urgan, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- FOUCAULT, Michel (2005e). Büyük Kapatılma, Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT, Michel (1993c). Cinselliğin Tarihi I. Cilt, Çev. H. Tufan, 2. Basım, AFA Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT, Michel (2000b). Hapishanenin Doğuşu: Gözaltında Tutmak ve Cezalandırmak, Çev. M. A. Kılıçbay, 2. Basım, İmge Kitabevi, Ankara.
- FOUCAULT, Michel (2014a.). Özne ve İktidar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,
- FOUCAULT, Michel (2000f). Kliniğin Doğuşu, Çev. İnci Malak Uysal, Epos Yayınları, Ankara.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (2002). Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- LOO, Hans Van Der, REIJEN, Williem Van (2003). Modernleşmenin Paradoksları, Çev. K. Canatan, İnsan Yayıncılık, İstanbul.
- LYON, David (1993). Elektronik Göz-Gözetim Toplumunun Yükselişi, Sarmal Yayınları, İstanbul.
- MARSHALL, Gordon (1999). Sosyoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.
- POLOMA, M. (1993) Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Çev. H. Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- ROUSSEAU, J.J. (2001) Toplum Sözleşmesi, Çev. Vedat Günyol, Adam Yayınları, İstanbul.
- SUGUR, Serap (2000). "Bir Yasal-Ussal Örgütlenme Biçimi Olarak Bürokrasi", Anadolu Üni. Edebiyat Fak. Dergisi, Cilt 1 Sayı 2.
- TOKU, Neşet (2004). Felsefe Yazıları, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul.
- WALLACE, Ruth A., WOLF, Alison (2004)., Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Çev. L.Elbruz- M.R.Ayas, Punto Yayıncılık, İzmir.
- WEBER, Max (1993). Sosyoloji Yazıları, Çev. Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- WITTGENSTEIN, Ludwig (2001). Tractatus, Çev. Oruç Aruoba, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ZIJDERVELD, Anton (1985). Soyut Toplum, Çev. C.Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 1985